פרשת שלח-
אמונה והשתדלות

מפי הרב חיים איידלס

לעילוי נשמת
צפורה בת אשר זעליג ובײלה צירל
ולרפואת
אברהם בן חנה
והרב אברהם יהושע בן פרומט פאני

סוגיית האמונה וההשתדלות בתורה היא סוגיה נכבדת מאד. דברים רבים יש ללמוד בסוגיה זו; מה הגבול בין אמונה להשתדלות, מה הזמן הנכון לאמונה ומה להשתדלות, האם הן סותרות אחת את השניה ועוד שאלות רבות. הסוגיה הזו מופיעה בכתבי הראשונים: מורה הנבוכים להרמב"ם, ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו, אמונות ודעות של רבנו סעדיה גאון ועוד. אף כל גדולי החסידות עסקו בסוגיה נפלאה זו, וכן ישנן התייחסויות רבות ובירורים רבים בכתבי הרב קוק בעניין זה.

סוגיה גדולה זו הלא נוגעת לכל מרחבי החיים; זיווג, פרנסה, בריאות, ילדים וכו'. לכאורה אם אדם עושה השתדלות בזה הוא מראה בחוש שאינו מאמין שהכל מאת ה', ומאידך אם מאמין עלול להפסיד את השפע אותו ראוי לקבל.

יש סיפור ידוע על נפח אחד ששמע שאם אדם מאמין שהכל מאיתו יתברך הוא יכול הוא לסגור את העסק ולשבת ללמוד בנחת. ואכן כך החליט לעשות, סגר את העסק ונכנס לבית המדרש ללמוד בשלווה. מיד לאחר מכן, נשבר לנסיך של אותו המקום מצילת הסוס ופנה אל אותו נפח. הנפח תיקן את המצילה, והנסיך החליט למנותו לנפח הרשמי של הנסיך. כך זכה והייתה לו פרנסה בשפע, והיו עיתותיו בידו לשבת וללמוד תורה. רבי משה אלשיך, האלשיך הקדוש, סיפר סיפור זה לתלמידיו. שאלוהו התלמידים: הרי גם אנחנו מאמינים שהכל מאת ה', אם כן מדוע אנו צריכים לטרוח ולהשתדל כל ימינו?! ענה להם האלשיך: הנפח שמע דבר זה, הלך ושם מנעול על בית העסק שלו והתיישב ללמוד, אבל אתם אחרי ששמעתם זאת אמרתם 'הלוואי', 'צריך ללמוד כדי להגיע לדרגה הזו' והמשכתם הלאה. אנו רואים מהסיפור שלא די לדעת מה הדרך הנכונה בעניין גדול זה של השתדלות ואמונה, ביטול ועשייה, אלא זה צריך להפוך לדרך חיים, גישה יומיומית.

מכתב השפת אמת

מקור אחד מיוחד המטפל בעניין זה הוא מכתב האדמו"ר השפת אמת. מכתב זה שהודפס בשפת אמת על מסכת אבות מציג דרך לצעוד בסוגיה הזו הלכה למעשה מתוך ליבון פתיחת פרקים ג-ד במסכת אבות וטיפול בעניין המרגלים המופיעים בפרשתנו. מכתב נורא זה נכתב עוד קודם מלאת לשפת אמת עשרים שנה. בגיל תשע עשרה זכה לקבל מסבו, בעל חידושי הרי"ם, את האדמו"רות של חסידות גור. מכל תלמידי החכמים המבוגרים שהיו בגור, ביניהם זקנים בעלי מדרגות בתורה, יראה ורוח הקודש, זכה דווקא רבי יהודה אריה לייב. לפעמים תמהים איך הדבר יתכן? כדי להבין זאת נאמר משל, אדם אחד טיפס במשך שנים על מנת להגיע לפסגת ההר, לאחר שנים של מאמצים בגיל שבעים זכה להגיע לראשו. לפתע רואה ילד קטן נמצא שם, תמה אותו האיש ושאל: 'כיצד הגעת לכאן? את כה צעיר'. ענה לו הילד בתמימות: 'אני נולדתי כאן, בראש ההר'. כך גם מרן השפת אמת זי"ע זכה ונולד בראש ההר, נכד לרי"ם מגור, ולכן זכה כבר בגיל קטן למה שזכה.

משה רבנו שולח מרגלים לתור את הארץ. לכאורה משה רבנו, המאמין הגדול, עושה פעולה שמעידה על חוסר אמון בהבטחת ה'. הקב"ה מבטיח לישראל את הארץ, מה יש עוד לבדוק ולהסתפק על מעלתה? אם הקב"ה מבטיח שנירש אותה, מה שייך לבדוק את הערים ואת יושביהן, לדעת אילו פירות יש בארץ? כך נוהג גם תלמידו, יהושע, ושולח מרגלים קודם כיבוש יריחו, כפי שאנו קוראים בהפטרה. אם שליחת המרגלים של משה הייתה כשלון, הרי ששליחת המרגלים של יהושע נחשבת לדבר נכון, אם כן עולה השאלה מהו ההיזון בין טרחה ראויה לבין כזו שבגדר חוסר אמונה עד כדי כפירה בה'?

אומר השפת אמת במכתבו:

"החיים והשלום לכבוד אהובי ידידי שאר בשרי האברך **המופלג החסיד המשכיל** (לא כל אחד זוכה להיקרא 'משכיל' ע"י האדמו"ר, מכאן אנו רואים שמדובר בחסיד בעל מעלה) **הנגיד מו"ה ישראל יוסיל נ"י, לאשר כי בעת ראותך אותי בקשת לכתוב לך אגרת לקחתי לי פנאי על זה. ואם כי איני יודע מה לכתוב** (נוסח מלא ענווה של השפת אמת, שאין לו מה לחדש אלא הוא בגדר מלקט מקורות בלבד-) **נלקוט דברי חז"ל ונסתכל במה שיש להבין מדבריהם. וכבר נודע כי אבות מילי דחסידות, ושנינן בפירקן (פרק ג משנה א): "עקביא כו' הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה""**. כל מי שחוה אבל, שמע את המשנה הזו בשעת הלוויה: "עקביא בן מהללאל היה אומר הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה". זו משנה שבאה להעמיד את האדם על מקומו הנכון, "טוב ללכת אל בית אבל". מפרש השפת אמת את כוונתה:

"דע מאין באת, מאין באת מטיפה סרוחה. ולכאורה נראה לדקדק מה שכתב "הסתכל", כי הסתכלות הוא בעין השכל, להבין מזה דבר הנסתר בעומק הענין ההוא, כמו שמורגל הלשון אצל חכמינו ז"ל "נסתכלתי כו'". אבל דבר זה שבא מטיפה סרוחה לכאורה אין המכוון רק שידע ויזכור זה, ואם כן שייך לשון ידיעה ולא הסתכלות?"

"הסתכל" זה לא 'ראה', אלא הבט, תעמיק בשכלך בדברים שלפניך, בשלושת הדברים הללו. אם היו אומרים 'דע

שלושה דברים' היינו מבינים שרוצים לומר לנו רק נתון שצריך להישאר במוחנו. אך עקביא אומר לנו להסתכל, כך שאם נתבונן נבין משהו יותר מהותי מפשט הדברים.

"מאין באת"

"ומה שרצו לומר בזה הוא כוונת התנא להסתכל כי ביאת האדם בא מאין דווקא והיינו מטיפה סרוחה. וכתבו הספרים שעיקר יצירת האדם כשהטיפה מוסרחת ומבוטלת לגמרי כעפר. וכן כל הנזרעים בארץ אין הקליטה מתחלת לצמוח עד שנתקלקל גרגיר הזרע ונעשה כעפר. והמכוון בזה לידע כי זה שנתקלקל ובא לבחינת אין הוא העיקר, ובדבר הזה צריכין הסתכלות הרבה לידע ולהבין ענין זה כי יצירת האדם הגוף והשכל באופן ודמיון אחד, וכמו שעשה כן השי"ת להיות יצירת האדם שהוא החשוב שבנבראים ע"י טיפה סרוחה דווקא".

ביאת האדם לעולם היא דווקא מאין, ממצב של רקבון והעדר. זו כוונת עקביא בן מהללא: "דע! מאין באת", באת מאין, שורשך ותחילתך מאין. רק במצב בו הזרע יתבטל לחלוטין לאדמה בה הוא נטו יוכל לצמוח עץ. וכן האדם נברא רק כאשר טיפת הזרע מסריחה ומתקלקלת ממצבה לחלוטין, ויש בזה נפקא מינה להגדרת שלב ההיריון לעניין ביצוע הפלה. כפי שציין השפת אמת עניין זה "כתבו הספרים", כוונתו למורה נבוכים (ח"ב פי"ז, ח"ג פ"ח), וכן מופיע כבר בספר יצירה (עי' פ"ב - פירוש הראבד) - רק כשהזרע שממנו ינבוט הכל יתבטל לגמרי לאדמה תתחיל הנביטה. יצירת הגוף והשכל של האדם באה דווקא על ידי הסרחת הטיפה. רק אדם הראשון, יציר כפיו של הקבּ"ה, נוצר שלם ללא תהליך הסרחה, משום שהיה האדם השלם. ברגע שאדם הראשון שיחת וקלקל, צריך להתחיל מלמטה.

"מבואר מזה כי זה עיקר החשיבות מה שנמשך הטפה מן המוח בכללות חיות האדם שבחוט השדרה והמוח שהוא עיקר החיות כידוע לכל הבקי בדברי חז"ל ובספרים הקדושים, וכן נראה בחוש שהמשכת הטיפה כולל איברי אדם, ועם כל זה נעשה מזה טיפה סרוחה ומבוטלת כעפר ומזה נוצר האדם. מבואר מזה שזה עיקר החשיבות שבא לבחינת אין".

על אף שהאדם נברא מכח אביו והזרע שכולל את איכויות איברי הוריו, עיקר חשיבותו של האדם היא במה שהזרע נרקב. הראייה לדבר היא במה שהאדם מתואר שמאין בא, ולא מהזרע או מהוריו. מכאן אנו רואים שצריך להתחיל דווקא מביטול, ורק משם ממשיכה ההיווצרות.

"ונראה לעניות דעתי מזה גם על מהות הנפש והשכל, שגם כל הידיעות והשגות וחיות הנפש בא גם כן מבחינת ביטול כנ"ל. וזה הוא ענין התפילה, שכתבו חכמינו ז"ל בספרים הקדושים שהוא י"ח ברכות כנגד י"ח חוליות שבשדרה". לא רק בריאת הגוף והנפש באים בהמשך לאין והביטול, אלא גם כל הידיעות. אם אדם רוצה להגיע להשגות רוחניות, להביא לנפש חיות, הוא חייב להגיע לאין- שזה כל עיקר הנפש ומהותה. לכן יש י"ח ברכות בתפילת שמונה עשרה כנגד י"ח חוליות שבשדרה, משום שכל הקשר שלנו לה', כל היכולת להתפלל ולבקש, נובעת דווקא ממה שאנחנו אין. לכן כשאנו משתחווים בתפילה צריך שכל י"ח חוליות ישתחוו במודים ובעלינו לשבח (כפי שיוסבר בדברי השפת אמת לקמן). משום שכל ההשתחוויה מבטאת את מה שאנחנו בטלים לבורא, שאין לנו קיום ויכולת פעולה מבלעדיו, ובזה אנו מבטלים עצמנו אליו. מקור החיות שאנו מקבלים בתפילה מתחיל מקבלת עול מלכות שמיים שבקריאת שמע:

"ובקריאת שמע הוא מקום שנמשך החיות מהמוח, שנקרא חכמה ובינה, אל ח"י חוליות שבשדרה להחיות כל הגוף, בא ע"י תפילה מדוע? משום שהאדם מודה ומבטל כל כוחותיו להשי"ת. ואחר כך נפילת אפים מזה הטעם שנעשה בטל ממש, אחרי התפילה עוד נופלים נפילת אפים ובזה כבר מבטלים לגמרי את כל כוחותינו לקדוש ברוך הוא. והמעיין בספרים הקדושים יראה דברים אלו מפורש, ואין עתה עת להאריך בזה בענין התפילה.

ואמרו רבותינו הקדושים בשם הרבי ר"ב זצללה"ה (רבי ברוך ממזיבוז') ע"ש הרמז "והחכמה מאין תמצא" (איוב כח יב), וכן כתב בס' רמזי תורה כמה פעמים, והוא כנ"ל שהעמקות כשבא האדם לבחינת אין ויודע שהכל מהשי"ת ודבק בשורשו, שהנקודה הנמשך מהשי"ת ממש להחיות הנבראים. והאדם נקרא אין שהרי אין בו השגה ותפיסה, ולזאת העיקר הכל לידע כי האדם ממש אין גם עתה אחר שנברא ורק כל מעשיו שיש בהם חיות הוא רק מבחינת אין, שאין להאדם בזה משלו כלום וכגרזן ביד החוצב בו ממש". סבא רבא שלי, רבי שמואל יעקב אידלס זצ"ל, היה נוהג לומר שוב ושוב מילים אלו "כגרזן ביד החוצב", זה מה שהיינו שומעים ממנו כל הזמן. מה ענינו של גרזן ביד החוצב? שהגרזן לעולם לא מתפאר על החוצב, הגרזן מבין שהוא חפץ דומם ומודע שכל מה שיש לו הוא מהחוצב הפועל בו. כך צריכה להיות התחושה כל העת, 'נכון שיש בי כוחות ומיוחדות אבל מי שחוצב בי זה הקבּ"ה', אין לי דבר מעצמי אלא הכל זה הקבּ"ה שפועל דרכי. **"ואם כן מה שרואים שרשעים שאינם יהודים ועושים מעשים רעים בכחם ואמרו כחם ועוצם ידם עשה כו' האמת הוא שמעשיהם נמשכים מסטרא אחרא".** אפילו מעשיהם של הרשעים שעושים ופועלים לא באים מהם, כי אם נמשכים הם ממקום רוחני מסוים ולא מכוחם. מעשי של האדם לא

באים ממנו אלא ממקור גבוה, השאלה אם הם נמשכים מצד הקדושה או ח"ו מצד הסטרא אחרא, הצד האחר. אך על על פנים הכל בא מאת הקב"ה. הכתוב אומר "לך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" (תהלים סב יג) - הכל בא מה', ובכל זאת עושה הקב"ה חסד שהוא משלם לנו כאילו עשינו- "כמעשהו" ולא מעשהו. אך עניין זה גורם שוב לעורר את השאלה איתה פתחנו: אם לא עשיתי כלום והכל מהקב"ה אז אולי לא צריך לעשות, כיוון שהכל ביד ה' מדוע אני נתבע לקחת אחריות ולהשתדל? הלא כאשר אני עושה דבר מה אומרים לי שלא עשיתי, וכשאני לא עושה מצוה אומרים לי שה' לא ישלם לי על מעשיי, אם כן מה האמת- השתדלות או בטחון, עשייה או ביטול?

"וזה צריך האדם לידע ולהאמין שכן הוא האמת, שהשי"ת ברא עולמו באופן זה שיהיה סט"א מנגד להקדושה. וחיות הנמשך לרשעים ולמעשיהם הרעים הוא מהם, ולכך נקראו מתים בחייהם, שחייהם נמשך משורש המוות. רשע נקרא מת למרות שבפועל יש לו חיות משום שהחיות הזו נמשכת מהשורש שמפסיד ומכלה את הכל, הסטרא אחרא שמתנגד לקדושה. ואמרו חכמינו ז"ל מי שאינו כורע במודים שדרתו נעשה נחש. והוא כנ"ל שמי שאינו כורע ומודה שחיותו שיש לו בח"י חוליות שעל זה נסבב ענין הכריעה במודים בח"י חוליות וכל קומות האדם. והזקיפה בשם, כמו שנאמר 'ה' זוקף כפופים', שע"י שכורע בברוך ובמודים ומברך להשי"ת שנותן לו חיות וזוקף אח"כ בההיות שבא מהשי"ת בבחינת אין'. לאחר שאנו משתחווים ומבטלים עצמנו אנו עולים למעלה בזמן אמירת שם ה'. משום שמי שזוקף אותנו ונותן לנו חיות זה הקב"ה, "ה' זוקף כפופים". בזכות זה שכרענו במודים ובטלנו עצמנו לה' אנו מקבלים עתה חיות חדשה וכח חיים. ומי שאינו כורע שדרתו שהיא החיות כנ"ל נעשה נחש ולמה נהפכת דווקא לנחש? משום שסט"א נקרא נחש כנודע שזה עיקר שם הסט"א. אבל אנחנו בני ישראל, ובפרט הצדיקים שאין רצונם חס וחלילה בשום אופן להנתקן מחי החיים, רק שיהיה כל חיותנו מהשי"ת סטרא דקדושה, לזאת כשעושין שום מעשה צריך להיות בידיעה זו להבטל להיות כאין ואז נמשך המעשה מחיות דקדושה כנ"ל". דווקא אם נתבטל לה' נקבל חיות ממנו, ואם לא נתבטל נקבל חיות לא טובה שמקורה מהצד השלילי. ידיעה זו צריכה להיות בלבנו ודעתנו קודם כל מעשה ומעשה שאנו עושים, לחיות כל הזמן בתודעה הזאת שכל כוחנו בטל לה' ושהכל ממנו.

מסופר שפעם אחת החוזה מלובלין היה בעצבות. שאל אותו רבי נפתלי מרופשיץ בתמיהה 'למה הרב'ה בעצבות?' ענה החוזה: 'אני עצוב על כך ששכחתי רגע אחד את הקב"ה'. סיפור מופלא שמעיד על גדולתו של החוזה, רגע אחד הוא שכח את ה' ונעצב עד כדי כך. זו מדרגה עליונה להיות כל רגע עם זכירת ה' וביטולנו אליו.

"ולזאת אמר התנא הסתכל כו' ופי' זה ההסתכלות צריך להיות בכל רגע שלא יהיה שום שכחה, וממילא אי אפשר שיעשה שום מעשה נגד רצון השי"ת, כי ידי העבירה לב חומד ועין רואה כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת ציצית לב ועיניים הם ב' מרגלים כו' למען תזכרו כו' ולא תתורו כו' (במדבר טו לט-מ). וכתב במדרש (תנחומא שלח טו, במדבר רבה יז ו): משל לנטבע במים ונותנים לו חבל ואומרים לו הוי יודע שאם תניחהו אין לך חיים, עיין שם סוף פ' שלח. ונראה בפשיטות שכוונת המדרש שמה שנאמר כי ע"י מצוות ציצית "וראיתם... וזכרתם" הוא אצל מי שיודע שכל חיותו תולה במצוות, כמה שנאמר "כי הוא חייך כו' וחי בהם" (ויקרא יח ה), שכל החיות יהיה אצל האדם מתורה ומצוות. ואז ע"י זכירה זו באמת מושך כל חיותו כנ"ל. ושייכות זה למצות ציצית צריך אריכות דברים.

והעולה מדברי המדרש הנ"ל, שכמו הנופל למים שיודע שאין לו חיות כשמסיח רגע אחד, כן באמת צריך להיות אצלנו שנדע כי בהסיר רגע אחד מהמשכת החיות הנ"ל על ידי שנשכח הנקודה העיקרית אשר הכל כנ"ל אין לו חיות באמת, כי בלי ידיעה זו אינו חיות כלל כמו שכתבתי לעיל. וממילא אינו נותן מקום למרגלי הגוף לתור אחריהם שהרי שומר הנקודה הנ"ל. וזה עצמו ענין עטיפה בטלית, שאין שום אבר יוצא לחוץ מעול מלכות שמים שהוא הציצית ותכלת עול מלכות שמים ממש כמו שכתבו רבותינו ז"ל. והאדם מעוטף לגמרי בכללות נפשו וגופו ביראת ה' החופפת עליו, זה ענין עטיפת ציצית. וטוב לידע זה בכלל לקבל עול מלכות שמים יראת ה' החופפת בשעת עטיפת ציצית, וכפי שמירת הידוע הנ"ל כן מועלת לבטל היצר הרע".

כשאדם עוטף את עצמו לחלוטין בטלית הוא מבטא את זה שכולו עטוף בקדוש ברוך הוא. זה מצב שבו יראת השמיים עוטפת את האדם כך שאין דבר קל שבקלים מחייו יוצא החוצה מתודעה זו שהכל מכוחו יתברך.

טעם חטא המרגלים

המרגלים היו אנשים קדושים, אך בגללם - אם מותר לומר זאת - אנו צמים בתשעה באב. כפי שתלו חכמינו את תשעה באב בחטא המרגלים, "אתם בכיתם בכיה של חינם ואני קובע לכם בכיה לדורות" (תענית כט.) יש הרבה הסברים למה המרגלים כשלו בכוונה בשליחותם. הזהר הקדוש אומר שפחדו לאבד את הכסא שלהם, אנשים גדולים אלו לא ביטלו את ה'אני' שלהם, היה להם אינטרס אישי משום שלא שאבו את החיות מהקב"ה. מכאן אנו יכולים לראות לאן אפשר להגיע כשלא חיים בתודעה מנין החיות שלנו באה, מתוך ביטול אל המקור. לשם כך נתקנו ימי בין המצרים בהם החובה לתקן חטא זה ולהתבטל לה'. בדומה לזה מסביב

השפת אמת על פרשתנו (שנת תרל"ז ד"ה "במדרש חביב"):

"במדרש חביב לפני המקום מי שנשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו בשליחותו כו'. פירוש "נותן נפשו" לבטל כל הרצונות כשבא לעשות רצון הבורא יתברך כמו שאמרו בטל רצונך מפני רצונו, על ידי שיש לאדם רצון אמת להשי"ת יותר מלהבלי עולם נמצא כשעוסק במצוה מתבטלין שאר הרצונות מרוב התשוקה ודביקות ברצון זה. וזה שנאמר "ועמך לא חפצתי בארץ", פירוש אז כשעוסק ברצון השי"ת אין בו שום תערובות רצון אחר כלל שמתבטלין כל הרצונות כנ"ל. ומי שהוא כן יכול לתקן הכל ע"י המצות.

וכן היה הענין בשליחות המרגלים. דכתיב "נשלחה אנשים לפנינו" (דברים א כב), וכאן כתיב "שלח לך" (במדבר יג ב). ופשוט נראה כי באמת שניהם אמת, שהשי"ת צוה לשלוח מרגלים ובני ישראל מעצמם רצו לשלוח, ומצד כוונת בני ישראל היה חטא. אך אם היו המרגלים נותנים נפשם בשליחות המצוה, והיה נשכח מהם לגמרי מה שהיו חפצין מעצמן לתור את הארץ והיו הולכים רק בשליחות המקום ברוך הוא, היו מתקנים בזה מה שאמרו "נשלחה כו'"".

גם בני ישראל רצו לשלוח מרגלים וגם הקב"ה. אלא שלאחר שגם הם רצו לא יצאו המרגלים מתוך תודעה של ביטול ועשיית רצון ה'. דבר זה הוא שורש חטא זה, כפי שראינו לעיל שהוא גם שורש שאר החטאים, שלא חיים מתוך מה שה' הוא המחייה. למרגלים הייתה אפשרות לתקן אם היו בשעת שליחותם משנים את רצונם, שמעתה הם חיים מתוך תודעה של שליחות אלוקית. אך המרגלים כשלו במה שכל עם ישראל כשל- עשו דברים מרצונם בניתוק מרצון ה'.

השפת אמת ממשיך במכתבו להוכיח את העקרון של הביטול ביחס למרגלים ממקומות שונים בצורה מופלאה. לאחר מכן כותב השפת אמת:

"...אבל מאחר שהמרגלים היו אנשים גדולים ראשי בני ישראל והארותם גדלה במדבר, ואם נקודה זו היה אצלם בבירור שהעיקר בחינות אין היו יכולין לחזור בשלום. וזה שכתב כי כל זה בא שלא אולפי לשמה רק לגרמייהו. הזהר הקדוש מסביר ששורש הקלקול של המרגלים היה שלמדו תורה בצידוק עצומה אך לא לשם שמיים אלא לשם התגדלות. וזה שאמר מקודם בזוהר הקדוש דדברו לגרמייהו עיטא בישא דלא יזכון למהוי רישין כו' כנ"ל. שבחינת ארץ ישראל הוא בחינות אין כנ"ל, אבל בני מהמינותא מאי אמרי כו' אלא ליבא, לא להיות עובד ועושה כי עשיית האדם רק הרצון...".

מאחר שהמרגלים היו אנשים גדולים- "ראשי בני ישראל" מלאי רוח הקודש, הם היו יכולים לחזור בשלום. אלא שכשלונם בא מפני שלא למדו לשמה, האינטרס האישי גרם להם לנזק להם ולכל העם. דווקא לגדולתם קשה היה להם להתבטל למקור. ומנהיג שיש לו נגיעה אישית, שלא מבוטל כל הזמן לקדוש ברוך הוא יכול להגיע למצב ש"הכהן יחטא לאשמת העם". אם המנהיג לא בטל כל הזמן לאותה נקודת חיות של "ואני קרבת אלקים לי טוב" הנזק הוא נזק כללי לכל עם ישראל. כפי שאנו רואים הנזק הוא לא רק לכל עם ישראל שבאותו דור, אלא זהו נזק שיכול להמשיך הלאה ל"בכיה לדורות".

""אך בה' אל תמרודו", כיון שרצון הקב"ה להיות בחינת אין כנ"ל נקרא מרידה כשאדם בוחר לעצמו דרך הנראה לעיני בשר ודם ולא בעי עותרא כו' כי הקב"ה משמש דווקא במאני תבורא כמ"ש בזוה"ק בכמה דוכתי". כפי שאמר השפת אמת למעלה עניינה של ארץ ישראל היא תודעת הביטול באופן מתמיד. ועל זה אומר הפסוק 'אך בה' אל תמרודו', שאם חלילה תגשו לארץ ישראל שלא בביטול הוא נחשב מיד למורד. את טעם הדבר מסביר השפת אמת על פי הזהר שאומר שהקב"ה משתמש דווקא במאני תבורא- כלים שבורים. אדם שהוא בעל עושר רוחני ומעלות עלול לא להשאיר מקום לה', ולכן הוא לא כלי בידיו. היו חסידים שהסתובבו עם הזהר הזה כל חייהם, כפי שמפורסם מהרב'ה מקוצק: "אין דבר יותר שלם מלב שבור".

"היש בה עץ אם אין"

"ואם נסתכל בדברי הזהר הקדוש שכתב על הפסוק היש בה עץ, אי יש בה בחינת עץ שהוא תורה שבכתב אור הבהיר כענין משה ודור המדבר או בחינת אין שהוא אמת כעין בחינת ארץ ישראל בחינת תפילה לעני כנ"ל או תפלה למשה כנ"ל".

הפסוק "היש בה עץ" רומז לתורה שבכתב, "עץ חיים היא", תורה שבכתב נקראת 'אור הבהיר'. כשמשה שואל "היש בה עץ" הוא מציע מאידך גיסא "או אין" שזה נקרא על פי הזהר 'אמת', עיקר האמת זה הרגשת האין והביטול. שאלת משה נועדה לברר האם יש בה את כח התורה ובנוסף האם יש בה את מידת האין, התבטלות. אדם שלא מתבטל לא עסוק באמת, כי האמת זה שאין בו כלום. כשאדם זוקף דברים לעצמו הוא לא יכול להיות עם הקב"ה, כמו שאומרת הגמרא (סוטה ה.): "כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקדוש ברוך הוא: אין אני והוא יכולין לדור בעולם". אדם גס רוח שחושב שהדברים שהשיג הגיעו מכוחו לא משאיר מקום לה', וממילא הקב"ה לא משרה שכינתו עליו ואיתו. מצב שבו הקב"ה לא נמצא עם האדם ועם תורתו זה מצב שהאדם לא נמצא באמת. התורה נקראת אמת, אך אם אדם לומד את התורה מתוך גסות רוח כזו אין זו תורת אמת. כפי שיש הבחנה בין שני סוגים של לומדי תורה, כך ממשיך השפת אמת ומבחין בין שתי סוגי תפילות, "תפילה לעני" לעומת "תפילה למשה". משה רבנו הוא שורש התורה, אך דווקא העני שיודע שאין לו מאומה משלו חי בהכרה שהתורה

הקדושה היא כוחו של הקב"ה.

המשנה (סוטה ט טו) אומרת: "משמת רבי - בטל ענוה ויראת חטא". אלא שבגמרא (סוטה מט:) מתואר שמגיע רב יוסף ואומר: "לא תיתני ענוה, דאיכא אנא", כלומר שאין לומר שאין עוד ענוה כיוון שרב יוסף עצמו עוד בין החיים והוא עניו. תמה הרבי מבלוז'וב איך אדם יכול לומר על עצמו שהוא עניו? הלא רבנו הקדוש, רבי יהודה הנשיא, היה האדם השלם שהיה בו הכל- הוא היה גאון הגאונים, סידר את המשנה, אדם קדוש שהגמרא מתארת שלא הוריד ידו תחת אבנטו, בעל היסורים נורא, מיוחס לשושלת בית גמליאל, עשיר מופלג, ובכל זאת היה בבחינת אין - זו ענוה אמיתית, אם כן מה לו לרב יוסף להשוות בין ענוותנותו לענוותנותו של רבי. ומסביר הרבי מבלוז'וב שדווקא על ענווה זו פקפק רב יוסף, לדעתו אין דבר כזה ענווה שלימה במצבו של רבי. אומר רב יוסף דווקא אני שהתעוורתי בבוקר ושכחתי את כל תלמודי ואני עיוור שפטור מהמצוות אין לי מה למכור, ודווקא מצב זה יכול לייצר עניו גמור שחש עצמו לאין באמת. אפילו בין מנקי ארובות נמצאת גאווה, "ימצא מי שיגיד אני הכי טוב בין שאר חבריי מנקי הארובות. על כך אומר רב יוסף לי אין כלל במה להתגאות, וזוהי הענוה השלימה.

"תפילה למשה" - מסמלת אנשים גדולים, מלאים ברוחניות. לעומת זאת "תפילה לעני" - שייכת דווקא למי שמכיר בערך עצמו שאין לו כלום באמת. אומר השפת אמת שגם משה רבנו הבין את האמת שאין בו כלום. אדם בעל גאוה רחוק מהקב"ה, אבל משה רבנו ככל שהתקרב הבין כמה הכל מה' יתברך, ככל שהתקרב לד' היה בעל ענוה גדולה יותר. על זה אומר הפסוק "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב ג).

"למקום עפר"

לאחר תוספת דברים בעניין הביטול, חוזר השפת אמת במכתבו להסביר על פי דברים אלו את המשנה שאותה בא להסביר (אבות ג א):

"ועתה כמו כן יש להסתכל במה שאמר "ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה"", למה להזכיר את המוות? למה לגרום עצבות? **"וגם כן נסמך על דקדוק מה הסתכלות יש בזה,** ולכאורה רק פירוש הידיעה כמו **שאמרנו לעיל",** מדוע התנסח עקביא ב"הסתכל", הלא מדובר רק בידיעה שצריך האדם לדעת שהוא עתיד למות ואין פה התבוננות מיוחדת. **"ונאמר גם כן שנוכל ללמוד ממה שברא השי"ת כן עולמו להיות האדם מת אחר כלות שנותיו"** הלא כולם יודעים שהקב"ה יצר את המוות, ושבמוות אדם לוקח את כל מה שהשיג ורכש ומחזיר את זה לעפר רימה ותולעה. ולכאורה אם זו כוונת התנא הלא די במילה ידיעה, שדבר זה ידוע לכל. **"ואין להקשות על דברינו כי המיתה בא מחטא אדם הראשון, כי בלי חטא היה האדם חי לעולם ויכול לתקן גם בחייו ענין שעתה בא ע"י המיתה ואיך אנו יודעין בזה כי עתה אי אפשר לתקן רק ע"י מיתה?".** לא ניתן להקשות על דברי השפת אמת שיש כאן הסתכלות במה שיש מיתה, שעל ידי זה נזכר שיש טעם למיתה- תיקון חטא אדם הראשון. משום שמנין לנו שנוכל לתקן במיתתנו את מה שאדם הראשון יכול היה לתקן בחייו? אלא שצריך להבין מה תועלת המיתה- **"ואם כן יש להבין ענין הזה להיות האדם עובד כמה שנים ואח"כ מת ונקבר במקום עפר רמה ותולעה".** אדם הראשון נולד עם חיים נצחיים והיה יכול לתקן בחייו הנצחיים מה שאנו יכולים לתקן רק אחרי מיתה. פגם אדם הראשון היה פגם של חוסר ביטול. אמר לו הקב"ה לא לאכול מעץ הדעת, אבל הוא בא ושואל שאלות. הקב"ה "עשה את האדם (הראשון) ישר והמה (אדם וחוה) ביקשו חשבונות רבים" (קהלת ז כט). כשאדם לא שואל שאלות ומציית, הוא מקבל את רצון ה' גם כשהוא בא למול ההגיון שלו. כשאדם שואל הוא לא מבטל את דעתו, אין לו בחינת אין. לכן האדם נענש במיתה. משום שהמוות מתקן את זה בהכרה שבסוף יש לך גבול, אתה עתיד להיות בטל במקום עפר רימה ותולעה. היו צדיקים שהתפללו על כך שגופם יהפוך לעפר, על מנת שיזכו להגיע לביטול גמור.

"נוכל להבין זה על דרך הפשט, כי האדם צריך לעשות עבודתו שנברא עליה ולחזור העבודה להקב"ה שנשתלח ממנו להיות בטל לגמרי כל חיותו ונפשו ונשמתו חוזרות עם העבודה אשר בידה אל הקב"ה. ומי שזכה לתקן כל ימיו כפי שנשתלח, כמו אבותינו אברהם יצחק ויעקב וכדומה, נאמר עליהם "בא בימים", והיינו שמיתתם ע"י שנגמר עבודתם ממילא נפשו יוצאות ע"י נשיקה- שהיא השתוקקות עצום עד שהנפש יוצא". האבות מתו כי כל הזמן החזירו את העבודה לקב"ה מרוב שהיו בטלים עד שיצאה נפשם ע"י מיתתם, השתוקקות עצומה עד שהנפש יצאה כשסיימו להשיב את חלקם לה'.

"ובאבות (ה כא) חושב שנות אדם, "בן תשעים לשוח" אחר כל השלימות שחושב מקודם, אחר כך בא הכריעה ולשחוח בהודאה ממש בנפילת אפיים עד שנתבטל באמת ונעשה כעפר ממש, כמו שכתוב "הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר" (קהלת ג כ)... **ונמצא כי ימי האדם בזה העולם אינו דבר קבוע כנ"ל שיהיה דבר זה עיקר בשליחותם.** ומבזה שאנו רואים שכן בריאת האדם מן העפר וטיפה סרוחה, **עניין הביטול כעפר כנ"ל, וחוזר אל העפר נלמד כי עיקר החשיבות הביטול.** שהתחלה בא מזה ע"י שנתבטל כח האדם בטיפה מוסרחת להיות בטל בחינת אין ומזה נוצר האדם, כי קודם היצירה צריך להיות בחינת אין. וכן הגמר אחר העבודה גם כן הוא בחינת ביטול, כלומר אף שהשיג ועובד כל ימיו צריך שידע שאין זה שלו רק שהשי"ת פעל בו כגרזן ביד החוצב בו כנ"ל, ושלא יחזיק טובה

לעצמו, ואדרבה יתווסף לו יותר ויותר הכנעה בהשיגו גודל קדושת ויראת השי"ת ויפול עליו הכנעה ובושה וידע כי כל מעשיו אינם כטפה מן הים אל התחלת כניסה לעבודת השי"ת, ואף כי עבד הרבה באמת אין הכוונה לרמות עצמו רק לידע ברור שהוא האמת כי נמצא רק נקודה קטנה שהיא מן האדם...

והעולה מכל זה הוא כי גוף העבודה מהשי"ת ועיקר הצריך לאדם הוא להודות ולהכניע ולהראות שהכל ממנו יתברך, לבטל עצמו כעפר. וזה שאמר "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת" (אבות פרק ב משנה ח), ויש לדקדק כיוון שקיים מה שנוצר עליו גם כן יש לו טעם להחזיק טובה לעצמו ולומר עשיתי אשר נוצרתי עליו. אמנם נוכל לפרש "כי לכך נוצרת" שלא תחזיק טובה לעצמך, כלומר אין רצון הקב"ה גוף הלימוד, כי יצירת האדם רק על זה שלא יחזיק טובה לעצמו כנ"ל".

זהו חידוש נפלא של השפת אמת "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת", היינו שנוצרת לא להחזיק טובה לעצמך ולא ללמוד תורה הרבה. אנו שואלים את עצמנו מה עיקר עבודת ה'? עונה השפת אמת עיקר כל עבודת ה' להודות ולהכניע עצמו ולהראות שהכל בא ממנו יתברך, מצב של התבטלות כעפר. עליך לחיות כל החיים מתוך הודאה, כי מה שאתה מקבל זה מה שרצה הקב"ה לתת לך. לא שייך 'מגיע לי', 'השגתי', כל מה שיש לנו זה מהבורא. ממילא מתוך זה לומדים תורה, מקיימים מצוות, מתקנים את המידות ומתפללים, הכל מתוך מה שהכל בא ממנו ואנו צריכים להשיב הכל אליו.

"וזה שאמר גם כן "מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה" (אבות פרק ד משנה ד), ומדקדקין כי לשון תקוה הוא מה שמצפין על זה... כי אדרבה באמת כל התקוה להיות עפר שנזכה לבסוף להכניע עצמו כנ"ל...". התקוה שלנו בחיים הוא להיות עפר, רימה, להגיע אל הביטול.

השתדלות עם ביטול

אך נשאלת השאלה, לכאורה יש כאן סתירה מפורשת לכל ההשתדלות. אם הכל ממנו והכל חוזר אליו לשם מה עליי להשתדל. על כך כותב השפת אמת:

"ועתה הסתכלות הג' לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. שלא יסבור לפי ב' הדברים הנ"ל שאין לו לעשות מאומה וישב בטל רק לשמור בהכנעה, כי מכל מקום העבודה הוא עיקר, שבזה יבא לפני בוראו. רק שאי אפשר שיגיע הדברים להקב"ה בלי הביטול כנ"ל, וממש כמו שמלך שולח אחד שיביא לו דבר פלוני שיהיה טוב כראוי, שבוודאי יש ג' דברים שישמע הקבלה: שישמע השליחות ויקבלנו, והב' מעשה השליחות שיחפש דבר הטוב, והג' ביאתו עם הדבר לפני המלך. שכל אחד מהם הוא עיקר, ובלי ביאתו בחזרה לא הועיל כלום בעבודתו. ועל זה נאמר "ולאן אתה הולך כו'", שביאתו לפני המלך אינו רק בביטול והכנעה כנ"ל והוא העיקר. ומכל מקום העבודה העיקרית מצד דין וחשבון, שהמלך יראה אם הביא כרצונו ולזאת צריך להסתכל בכל מעשיו בכל רגע אם יוטבו בעיני המלך".

מה שאמר השפת אמת מקודם שהאדם לא נוצר אלא בשביל הביטול ולא בשביל ללמוד תורה הרבה, הכוונה היא שזה התוכן שצריך להיות בכל הלימוד. אם אדם לומד בלי להשיב את הדברים למקור הרי שהלימוד חסר פנימיות, כמו שהזכיר בשם הזהר שאין זו תורת אמת. אבל מכח תודעת הביטול עכשיו צריך בכל צעד ושעל לקיים את רצון ה' בכל חלקי העבודה.

בתקופת הבעל שם טוב היה חי צדיק ששמו היה רבי נחמן מהורדנקא, שהיה חסיד של הבעל שם טוב ולימים גם סבו של רבי נחמן מברסלב. רבי נחמן מהורדנקא היה אומר על כל דבר ועניין "גם זו לטובה". יום אחד אמר לו רבו הבעש"ט שטוב שלא היה חי בתקופת המן הרשע, שאז היה עלול לומר על גזירתו שגם היא לטובה ולא לפעול לביטולה. הבעש"ט בא ללמדו שביטול אין פירושו חוסר השתדלות וקבלת הדין בכל דבר שמתרחש. אדם צריך להשתדל, וכי לא צריך לרצות דבר, האם אדם לא צריך לצפות לפרנסה, זיווג, ילדים ועוד?! אלא זה בדיוק מה שמבאר השפת אמת, ביטול אין פירושו ביטול הרצון לחלוטין. הלא חז"ל לימדונו שאדם נשאל האם ציפה לישועה או לא. אדם לא יכול לאבד את רצונו בטענה ש"הכל לטובה" ושהוא מבטל את רצונו לרצון ה'. ביטול משמעותו השתדלות שנובעת מהכרה שהכל בטל לה', כל מה שיש לי הוא מכח הקב"ה. ה' הוא מקור כוחותיי ופעולותיי ואליו אני משיב את כל מה שאני עושה. לכן אם אני מקבל דבר טוב אני צריך שלא להחזיק טובה לעצמי, הכל מכח הבורא יתברך. רצוננו לחיות הוא דבר טבעי שהקב"ה נטע בתוכנו, אך עלינו לחיות מתוך תודעה שאנו ממשיכים את החיות שלו בנו ולא נפרדים ממנו וחיים בשכחה של מקור חיינו.

המרגלים ששלח משה נשלחו גם בשליחות ה', כפי שהזכרנו לעיל בשם השפת אמת על הפרשה. אך בשביל שהשליחות תהיה שליחות טובה וישרה בלא כשלונות היא צריכה להיות תמיד מתוך ראיית כח הפועל בנפעל. כך שליחותם הייתה יכולה להסתיים בלא כשלון נורא שעליו אנו משלמים עד היום. אלמלא היו חשים כיצד כל ההשתדלות שלהם נגזרת מהקב"ה, ואז היו זוכים לקבל שכר על רצונם- כאילו באמת עשו הכל.

כך כל שליחותנו בעולם הזה היא כשליחות המרגלים. האם אנו כל הזמן עסוקים ב'אני', בגדולה המיוחדת שלי, ונופלים

שוב כאותם המרגלים, או שאנחנו מתקנים חטא זה במה שאנחנו כל הזמן מבינים שהכל בא מכח ה' יתברך. כשאדם נהיה כלי לה' באמונה שלמה הוא זוכה לכל הברכות, שכן לא קצרה יד ה' להושיע ברב או במעט. אך התנאי לזכות לכל זה הוא לחיות מתוך תודעה של כלי, כגרזן ביד החוצב.

פנימיות וחיצוניות

נקודה נוספת שיש להעיר ביחס לחטא המרגלים הוא הבלבול שבין פנימיות וחיצוניות. זה היה עיקר הדגש של הבעל שם טוב בעולם- להבין את היחס בין פנימיות וחיצוניות ולהבין שאין חיצוניות ומה שנראה הכי פשוט שייך למקום הכי פנימי.

רבי אריה לוין זצ"ל שלח מכתב לרבי מליובאוויטש שיש בידו כתב יד של הצמח צדק בו מסביר שהבעל שם טוב גדול מהאר"י הקדוש, שכן הבעש"ט קיבל דבריו מאחיה השילוני שהיה רבו של אליהו הנביא ממנו קיבל האר"י הקדוש. ענה הרבי ש"אף שלא שמעתי סיפור זה, אבל ראויים הדברים לאמרם, אף שלא כל אחד ביכולתו וגם ברשותו לאמר את זה. ורב חיליה- צריך לומר וגבוריה" (נפשי בשאלתי ח"ב). הבעל שם טוב הקדוש הדגיש את העיסוק בפנימיות ולא בחיצוניות. לדעתו הסוד הוא הפשט, בכל מקום תמיד המקום הפנימי הוא העיקרי. אם האר"י הקדוש דיבר במשלים והלבשות הרי שאצל הבעש"ט הפנימיות היא הנמשל והיא הדבר שעליו צריך לדבר.

דוגמא לדבר מה שאנחנו פוגשים בתורה "כי תצא למלחמה על אויבך". במובן הפשוט הכוונה למלחמת המצוה למול שבעה עממים וכדומה. כך גם ישנה מצוה בתורה "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח". מצוות אלה ודאי משמעותן כפשוטן, אך כיוון שלא ניתן לקיימן מסביר הבעש"ט שעיקרן זה הנמשל, המהות שלהן- להכרית את היצר הרע, את העמלק שבלב. כך גם שיר השירים שהוא קודש קודשים כל הפשט שלו הוא הסוד. זו הייתה דרכו של הבעש"ט.

ישנה ברייתא תמוהה במסכת פסחים (נז.): "אמרי: מלכא ומלכתא הוו יתבי, מלכא אמר: גדיא יאי (גדי טוב יותר למאכל) ומלכתא אמרה: אימרא יאי (כבש טוב יותר). אמרו: מאן מוכח? כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא (כהן גדול יכריע שמקריב קרבנות בכל יום). אתא איהו אחוי בידיה: אי גדיא יאי - יסק לתמידא (סימן בידיו בצחוק שאם הגדי עדיף היו מקריבים אותו לקרבן תמיד ולא את הכבש). אמר מלכא: הואיל ולא הוי ליה אימתא דמלכותא - ניפסקו לימיניה (כיוון שלא ירא מהמלך נחתוך את ימינו). יהב שוחד ופסקיה לשמאליה (נתן הכהן שוחד כדי שיחתכו את שמאלו וכך עשו). שמע מלכא ופסקיה לימיניה (שמע המלך וחתח גם את ימינו ופוטר מן הכהונה). אמר רב יוסף: בריך רחמנא דאשקליה לישׂשכר איש כפר ברקאי למיטרפסיה מיניה בהאי עלמא (ברוך ה' שנתן לאותו כהן ענשו בעולם הזה)".

רבי שמואל יעקב רובינשטיין הסביר שהויכוח של המלך והמלכה הוא האם השלטון צריך לטפח את החיצונית של המדינה או להתעסק בפנים, להשקיע בחינוך במוסר, ניקיון כפים וכדומה. המלכה סברה להשקיע כלפי חוץ ולכן הכבש עדיף, משום שאצל הכבש התפוקה היא מהצמר ולא מהחלב. המלך לעומתה אמר שצריך להתעסק בפנימיות, כמו הגדי שאצלו העיקר זה הבשר והחלב שבתוכו. אותו כהן גדול שנקרא למלך והמלכה הוא יששכר איש כפר ברקאי, עליו אומרת הגמרא שהעזרה צווחה עליו משום שהיה עובד את עבודתו עם כפפות. העזרה מקללת אותו בקללה נוראה עד שנהרג על ידי המלך משום שלא התאים לו להתעסק עם הקרבנות בידיו. הוא העדיף ללבוש כפפות משי טקסיות, ולכן כששאלו אותו מה עדיף אמר כבש. המלך הבין שאינו ראוי להיות כהן גדול שנכנס למקום הפנימי ביותר ולכן העבירו מהכהונה על ידי כריתת ידיו. המלך ידע שדווקא "תוכו רצוף אהבה" (שיר השירים ג י) ושלאותו כהן ישנה תפיסת חיים עקומה ביחס למקום איתו מתעסק.

יש מקורות רבים שמסבירים כמה בורא עולם לא מחפש חיצונית- "וה' יראה ללבב" (שמואל א טז ז) שמכאן למדו חז"ל ש'הקב"ה ליבא בעי'. לכן אדם שנותן צדקה באהבה זוכה לברכה וחלילה להיפך. הגמרא אומרת (שבת קנא:): "תניא, רבי אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו (שלא יהיה עני), שאם הוא לא בא - בא בנו, ואם בנו לא בא - בן בנו בא, שנאמר "כי בגלל הדבר הזה", תנא דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחוזר בעולם".

אומר התורה "נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך (דברים טו י). אדם שלא רעה אינו באחיו ונותן בלב שלם זוכה לברכה, אך אם חלילה לא - "בגלל", המצב מתהפך כגלגל והאדם עלול להפוך לעני. העני יודע לתת עם כל הלב כי הוא מכיר מה זה לקבל, אדם שיש לו ממון קשה לו לתת מכל הלב ולכן הקב"ה עושה אותו עני כדי שיעשה צדקה בלב שלם. הקב"ה רואה את המעשה של העשיר שנותן ללא פנימיות ולא מקבל כי העיקר לתת עם כל הלב, לחבר את הפנים והלב עם הנתינה בחוץ ואז זו נתינה שלמה. הקב"ה מחפש פנימיות שתתגלה במעשה. כך גם בחטא, אם אין חטא בפנימיות יש אפשרות לתיקון. לכן אומר המדרש (ילקוט שמעוני שמיני רמז תקכא):

"והלא אף ישראל צריכין כפרה, שנאמר "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת", וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף, יש בידכם בתחלה "וישחטו שעיר עזים" ויש בידכם בסוף "עשו להם עגל

מסכה", יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר יבא עגל ויכפר על מעשה העגל. "ושור ואיל לשלמים" לפי שנדמית עבירה לשני מינין, שנאמר "ויעשו להם עגל" ולהלן הוא אומר "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", יבא שור ויכפר על מעשה שור יבא עגל ויכפר על מעשה העגל. תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם- עבירה שאתם מתיראים ממנה כבר נזבחה לפני המקום שנאמר "לזבוח לפני ה'"".

עם ישראל חטא בחטא העגל כפי שהשבטים חטאו בחטא מכירת יוסף. אך במה שעם ישראל נותנים שעיר עזים לחטאת ושור לשלמים מכפרים על חטאים אלו ומבררים שלא היו מפנימיותם. כפי שבשעת חטא העגל אומרת התורה שעם ישראל מיד נתן את נזמי הזהב כך גם בנדבת המשכן ובזה בירו שפנימיותם לא נפגמה בחטא העגל אלא רק חיצוניותם. בעגל הדברים נעשו מכח הלחץ החברתי והמהומה ואילו במשכן בנדבת הלב, לכן יבוא המעשה עם הלב ויסביר שהמעשה של העגל היה רק חיצוניות. כך גם חטא מכירת יוסף כולו היה קנאה וחיצוניות מתכפר על ידי הנכונות לתת שעיר עזים.

לכן אנו מניחים את התפילין על יד שמאל, שתפילין של יד באות כנגד המעשה אך המעשה חייב להיות בסמיכות ומתוך הלב והפנימיות, שאחרת אין בה משמעות. התורה מלמדת אותנו שכלי חרס שנטמא מתוכו שבירתו היא תקנתו. בשונה משאר הכלים שיש להם ערך מלבד היותם כלי קיבול, כלי חרס הוא כלי פחות וכל ערכו רק מצד פנימיותו, ולכן אם פנימיותו נטמאת אין לו עוד ערך וצריך לנתצו וליצרו מחדש. כשיש פנימיות צריך לשמור על הפנימיות ולא לתת לה להתקלקל או להיות ריקה מתוכן. כל דיני טומאה וטהרה נובעים מהחילוקים שבין פנימיות לחיצוניות. הטומאה כולה דבר חיצוני ודמיוני חסר מציאות אמיתית, לכן טמא שנגע בגוף הטהור מטמא אותו. אמנם טהור שנגע בטהור לא מטהרו, משום שהטהרה נמצאת בפנים וממילא המגע החיצוני לא מביא את אותו התוכן הפנימי. כל התורה באה לבנות בנו את הטהרה והפנימיות, שאדם חלילה לא יביט במבט חיצוני ששייך לחומר ולטומאה.

הרבי מקוצק מסביר שזה היה החטא של המרגלים עד שהוציא אותם מהעולם, משום שהיה להם נגיעה ואינטרס חיצוני שבלבל את כל המבט הפנימי. נקודה נוספת שמסבירים על חטאם שלא רצו לעבור מההנהגה הניסית שבמדבר, בה פגשו את האלוקות בלבד, להנהגת הטבע החומרית של ארץ ישראל. שתי הנקודות האלה הם עניין אחד, משום שלא הצליחו לראות בטבע את הנקודה הפנימית המחייה אותו ופגשו רק את החיצוניות של החומר. התכנית האלוקית הייתה דווקא להכניס לארץ ישראל ושיחיו את הפנימיות דרך החומר והעולם הזה, אך המרגלים ניסו לשים מקלות בגלגלים של התכנית האלוקית. כאשר אדם מתנגד לתהליך אלוקי יש לכך מחיר, גם אצלנו המרגלים שלא קיבלו את ההנהגה האלוקית שילמו את המחיר הכבד.

ביחס לעיסוק בחטאים של גדולים שמובאים בתורה יש להעיר את מה שכתב הרבי מגור הזקן על מה שאנשים מדבר על חטא משה, שמהחטאים של אבותינו נכתבה התורה, ואם תהיה אות אחת חסרה אפילו מסיפור חטאיהם הספר פסול, ולעומת זאת אצלנו אפילו מהמצוות לא נכתב ספר תורה. כך גם ביחס לחטא המרגלים עלינו להבין שמדובר פה בחטא בגובה שאינו שייך לנו, זהו חטא רק ביחס למעלתם הקדושה.